

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Corpus Juris Canonici Emendatum Et Notis Illustratum

Gregor <XIII., Papst>

**Editio haec postrema summâ fide & diligentîâ nunc denuò à
mendis prioribus Typographicis purgata, 1670**

Ea, de quibus lectorem principio visum est admonere, haec sunt

[urn:nbn:de:bsz:31-107487](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-107487)

EA, DE QVIBVS LE-
CTOREM PRINCIPIO
VISVM EST ADMO-
NERE,

HÆC SVNT.

IN Ecclesia Romana, omnium Ecclesiarum magistra, solitos esse as-
servari Conciliorum canones, & Pontificum decreta, ac cæteris Ec-
clesiis communicari, planè compertum est. ¶ Atque in usu præ-
cipuè videtur fuisse collectio illa, quam Nicol. Papa in c. si Roma-
norum. dist. 19. Codicem canonum nominat: in quo contineban-
tur canones & regulæ illæ, quæ recensebantur à Leone IV. cap. de li-
bellis. dist. 20. Hujus Codicis tria manuscripta exemplaria Romæ habentur in Va-
ticana Bibliotheca. Extat etiam impressus Maguntia Anno Salutis M. D. XXV.
Repertus est autem in vetustissimo Cardinalis Vercellensis codice, Cresconii ad Epi-
scopum Liberinum, quidam quasi nomocanon: in quo, cum pluribus causarum ti-
tulis propositis, exponatur deinde, quibus Synodorum, ac Decretalium Epistolarum
locis causæ illæ tractentur, capita capitibus Maguntini codicis, & numeri numeris o-
ptimè respondent. Quæ quidem à Cresconio adhibita diligentia satis indicat, frequen-
tissimum fuisse hujus collectionis usum: & hæc ea est, quæ in notationibus, quæ
nunc eduntur, absolutè Codex Canonum vocatur. ¶ Cæterum inter privatos col-
lectores, qui multò plura congerere studuerunt, per antiquus est *Isidorus*: cujus col-
lectio protenditur à canonibus Apostolorum usque ad Concilium Hispalense secun-
dum: habeturque in duobus codicibus Vaticana Bibliotheca, & uno monasterii
Dominicani sanctæ Mariæ supra Minervam: extat autem impressa in editionibus
Conciliorum, in antiquioribus quidem purior, in recentioribus autem multis aliis
Conciliis, scriptisque admista. *Isidorus* hunc *Igmarus* Archiepiscopus Rhemen-
sis in libro de Synodis, celeberrimum illum Hispalensem fuisse affirmat, à quo, testa-
tur etiam *Tritemius*, librum Decretorum esse conscriptum: ac certè multa verba,
quæ in Præfatione hujus collectionis leguntur, sunt in libro quinto Etymologia-
rum. In codice autem Dominicanæ Bibliothecæ initio Præfationis ita legitur: *Isi-*
dorus mercator servus Christi, lectori conservo suo, &c. nec multò secùs in Vaticanis: quo
loco in impressis est, *Isidorus peccator servus Christi, &c.* ¶ Secutus deinde est (ut de
iis primùm, quorum operà typis excusa sunt, loquamur) *Burchardus*, Vormaci-
ensis Episcopus, Othonis III. & Hentici II. Bavari Imperatorum ætate: qui non
ordinem temporum & provinciarum, ut *Isidorus*, sed rerum, & causarum sibi se-
quendum putavit. ¶ Iisdem vestigiis instiit non ita multò pòst *Ivo*, Carnoten-
sis Episcopus: sed exortà interim Berèngurii hæresi, multa ad illam confutandam
pertinentia addidit, ac multa etiam præterea ex Pandectis & Codice: dùm de Lai-
corum quoque officiis sibi agendum putat: quod *Burchardo* minùs necessarium
visum fuerat. ¶ Extant autem duo volumina, Ivonis nomine inscripta, eandemque

*ist' ubi est Isid' ad Greg' de
con. h. in can. 2. cap. 1. 2.*

habentia præfationem: quorum unum, quod *Pannormia*, alterius, quod absolute *Decretum* inscribitur, quasi epitome quædam est. Verùm in hoc eodem campo alii etiam gravissimi viri (quorum libri partim in publicis, partim in privatis Bibliothecis manuscripti habentur) *Cresconius*, *Anselmus*, *Deusdedit Cardinalis*, *Gregorius Presbyter*, qui volumen suum *Polycarpum* inscripsit, aliique nonnulli præclare se exercuerunt, suamque operam probaverunt. Novissimus istorum omnium, præter auctorem *Pannormiæ* (nam is recentior fortasse est) *Gratianus* Monachus *Benedictinus*, non tantùm decretis colligendis (quod superiores fecerant) operam dedit: sed *Ivonis* fortasse *Præfatione* excitatus, eò potissimum incubuit, ut certis quæstionibus propofitis, quid in utramque partem ex Canonibus, qui inter se nonnunquam pugnare videbantur, dici posset, ipse & asserret, & explicaret: omninoque eorum varietatem, quæ speciem dissensionis habebat, ad concordiam revocaret. Caterùm in longo ac perdifficili opere multa à parùm æquis hominibus exagitabantur; nonnulla pii etiam & verecundi interdum desiderabant.

Quamobrem ne hujusce utilissimi & gravissimi Codicis vacillaret auctoritas, placuit primùm *Pio IV.* ac subinde *Pio V.* & *Gregorio XIII.* (apud quem etiam hujus perfecti operis, quemadmodum & aliarum maximarum rerum, laus fuit) ut illi corrigendo summa opera daretur, mendæ libratorum tollerentur: si qua etiam in re *Gratianus*, ut homo, minùs vidisset, modestè notaretur, ipsaque omninò capita suis auctoribus quàm diligentissimè restituerentur. Itaque & *Romæ Vaticana Bibliotheca*, & *monasterii Dominicani supra Minervam*, aliarque non pauca excussa sunt, & ex aliis urbibus atque regionibus invitati doctissimi homines, qui idem facerent, & si quid invenissent, quod ad hanc rem pertineret, pro sua pietate libenter communicarent, atque ad Pontificem mitterent. Quà diligentia illud factum est, ut cùm jam magnam partem suum unicuique tributum sit, ac propterea intelligi plerunq; possit, quæ *Synodorum generalium*, quæ summorum Pontificum, quæ provincialium Conciliorum, quæ Patrum decreta ac sententiæ, atq; inter hæc, quæ sanctæ *Romæ sedis* probata sint, quæ minimè, vix quisquam errare, atque incerta pro certis sequi, certa verò pro incertis suspecta habere posthac queat.

Quod ad citationes auctorum pertinet, ubi error evidens erat, aut nonnulla *Gratiani* exemplaria cum veriore, atque ab aliis collectoribus allatâ citatione consentiebant, sublatis falsis inscriptionibus veræ sunt restituta: ubi verò, quamvis caput apud alium auctorem esset inventum, fieri tamen poterat, ut illius quoque esset, quem *Gratianus* citaret (sunt enim haud rarè decreta tralatitia, & sententiæ similes in bonis auctoribus) retentâ *Gratiani* citatione, satis visum est locum, ubi hodiè habeatur, indicare. Et quoniam interdum aut capitis aliqua quidem pars illius auctoris est, qui citatur, aliqua verò minimè, aut verba valdè sunt mutata: Id quoque est indicatum, adscriptamque præterea in margine, quo loco idem caput in glossa Bibliorum ordinaria, in libris Sententiarum, & apud ceteros collectores habeatur, eos præsertim, qui in hujus Operis emendatione magno usui fuerunt. Animadversum verò est, multa olim fuisse (quorum nonnulla hodiè etiam habentur) homiliarum ex variis auctoribus collectarum volumina: quibus homiliis nomen auctoris aut non esset præpositum, aut etiam mutatum: quod *Decretorum* collectoribus, qui fontes adire in illa librorum penuria plerunq; non poterant, errandi interdum dederit occasionem. Sæpè etiam *Gratianus* multas Patrum sententiæ simul colligit, atque in unum caput concludit (quamvis in vulgatis Codicibus plerunq; in diversa capita sint distractæ, sed ferè sine Rubrica) idque cùm facit, non ipsa prorsus auctorum verba asserit, sed arbitratu suo mutat, addit, imminuit, summatim complectitur: quod

quod etiam Burchardus & Ivo faciunt, cum citant hoc modo, *ex dictis Augustini, ex dictis Hieronymi.*

In emendando textu, primum initia capitum ob usitatas Doctorum citationes non sunt mutata: sed ubi ab originali discrepabant, in margine aut in notatione est indicata germana lectio. Deinde hæc glossæ ipsius habita ratio est, ut nihil in textu sit mutatum, ubi mutatio ipsa impeditura erat, quò minus, quid sibi auctor glossæ voluisset, animadverti posset: sed eodem modo aut in margine, aut in notatione mendum est indicatum. Ubi verò hæc non obstabant, hæc ferè servata corrigendi ratio est: ut si videretur voluisse Gratianus auctorum, quos citaret, ipsa prorsus verba referre, ea ex ipso originali emendarentur, & interdum etiam, non levi proposita utilitate, aliqua adderentur: nisi sicubi vulgata lectio visa est melior: nam tunc illà retentà notatum est, quomodo originale ipsum habeat. Sin autem Gratianus non eadem prorsus verba afferre voluerat, sed aut in summam quandam ipse redigere, aut ab aliis redacta, ut ab auctore glossæ ordinariæ, ab Ivone & aliis collectoribus referre: tunc nihil ferè emendatum vel additum est, nisi fortè Patris illius, unde collector accepit. restituta lectio magnam afferre visa esset utilitatem: multisque locis id notatum est, & verba ipsius originalis allata, ut Lector identidem in memoriam hujus adhibita cautionis revocaretur, & labore ad originalia adeundi levaretur. Quòd si idem caput ex pluribus vicinis alicujus Patris locis confectum est (nam quæ multùm distabant, satis plerunque fuit in margine indicare) adjectæ sunt in textu particulae illæ & supra, & infra: sc. ubi seriem & nexum collectionis impedituræ non erant: ubi verò Gratianus ipse loquitur, ex manuscriptis hujus libri exemplaribus pura germanaque lectio est restituta.

In codice Canonum capita, quæ ex Græcis Synodis recitantur, sunt à Dionysio Exiguo in linguam Latinam conversa: cujus Præfatio manuscriptis ipsius codicis exemplaribus præposita legitur. Isidorus autem partim hæc ipsà Dionysii versione, quanquam rarè, partim fortasse prisca illà, cujus mentionem in præfatione sua Dionysius facit, usus est aut integris, aut aliquantulum immutatis: partim etiam aliis, quæ tunc, ut ipsemet Isidorus testatur, extabant, hodiè, præterquam apud istos Decretorum collectores, non extant. Quocirca mirandum magnoperè non est, si ceteri collectores, & omnium ferè postremus Gratianus, qui & Codicem illum Canonum, & Isidori collectionem, & alias etiam habebant, eundem canonem non semper ex eadem versione recitent. Quæ de re sæpè in notationibus Lector est admonitus, & ubi necessarium visum est, Græca canonis verba cum versione nova sunt allata: idemque in cæteris Patrum Græcorum sententiis factum est.

De nomine *Paleæ* sunt variæ doctorum hominum sententiæ. Multi ea capita, in quibus res inanes ac leves continerentur, hoc nomine appellari censuerunt: alii quasi *πάλαια*, id est, antiqua: alii quasi additiones quasdam, derivatâ, aut potius depravatâ voce ab adverbio *παλιν*, id est, rursus, quo scriptores etiam Latini tempore Gratiani uterentur. Verùm Joannes Andræ in additionibus ad Speculatorem, titulo de Disputationibus, & allegationibus, prope finem (quem Imola in Rubrica de verborum obligationibus, Alexandrinus in præmio Decretalium, Jason in Rubrica titulo de Actionibus, & alii sunt secuti) putat, quendam Protopaleam, quem Jason addit Cardinalem fuisse, collectioni Gratiani capita hæc adjunxisse. Atque ut in re tam incerta aliquid elici conjecturâ possit, exponetur, quid in collatis exemplaribus observatum fuerit. In tribus, quæ sunt antiquissima, & videntur scripta paulò post Gratiani ætatem, paucissima ex hujusmodi capitibus habentur. In uno valdè emendato sunt apposita in margine sine ulla nota, sed non omnia quæ in impressis: quamvis vicissim in illo additiones aliquæ sint, quæ in his non habentur. In alio literis perantiquis

descripto Paleæ ipsæ recentiori scripturâ toti volumini præponuntur. In cæteris habentur aut omnes, aut pleraque: & partim quidem cum Paleæ nomine, partim verò sine ullo à cæteris capitibus discrimine. Ex qua observatione illud videtur posse colligi, has Paleas esse additiones, non eodem tempore factas, ad primam collectionem Gratiani, in margine primùm adscriptas, ac nonnullas fortasse ab ipsomet Gratiano (ut sit) inter componendum, aut relegendum: quas deinde librariorum quidam omiserint, quidam in contextu posuerint, interdum conjunctè cum prioribus capitibus, interdum cum aliquo discrimine. Falsam verò esse illorum opinionem, qui eas contemnendas putant, ex eo constat, quòd multæ & in Decretalibus, & apud vetustiores Gratiani collectores habentur: quod suis locis indicabitur.

In plerisque vetustis hujus collectionis exemplaribus hæc tanquam inscriptio rubris literis posita est: *Concordantia discordantium canonum*: addita in quibusdam dictione, *Incipit*, sine ulla Gratiani mentione. Verùm in Vaticano illo vetustissimo, cui voluminis ipsius initio recentiori scripturâ Paleas esse præpositas, dictum est, ante ipsas Paleas est hic titulus, *Decretum Gratiani Monachi sancti Felicis Bononiensis, ordinis sancti Benedicti, compilatum in dicto monasterio, Anno Domini millesimo centesimo quinquagesimo primo, tempore Eugenii Papæ tertii*: in aliis verò duobus Codicibus, in extremo est, *Explicit Decretum compilatum à Gratiano Monacho monasterii sancti Felicis de Bononia*. In Chronico, quòd inscribitur, *Pomærium Ecclesiæ Ravennatis*, qui liber in Bibliotheca Vaticana servatur, hæc de Gratiano leguntur, *Anno Christi millesimo centesimo quinquagesimo primo, Gratianus Monachus de Classe civitate Tusciae natus, Decretum composuit apud Bononiam in monasterio sancti Felicis*. Idem testatur Hugutio, vetustissimus hujus Codicis interpret, secundâ, quæstione sextâ, cap. post appellationem. & Vincentius in libro Historiarum bis, semel libro vigesimo tertio, capit. trigesimo primo, loquens de Isidoro: & iterùm libro vigesimo quinto, cap. octuagesimo quarto, agens de Ivone, & aliis decretorum collectoribus: & sanctus Antonius part. tertiâ histor. titul. decimo octavo, capite sexto. Tritemius verò in libro de Scriptorib. Ecclesiasticis, Gratianum agnoscit hujus collectionis autorem: itemque in libro secundo de Viris illustribus ordinis sancti Benedicti: quo tamen loco addit (ipsam fortasse Operis inceptio- nem spectans) fuisse ab eo compositum Anno Domini millesimo centesimo vigesimo septimo. Hanc collectionem Innocentius tertius, in Epistola ad Archiepiscopum Compostellanum, vocat corpus Decretorum. Ob has igitur auctoritates, & receptam apud omnes opinionem, in prima hujus voluminis pagina præpositus est titulus nomine Gratiani.

¶ Quod ad glossas pertinet, quæ pios & catholicos auctores habuerunt, quæ in illis errata paulò majoris ponderis pro humani ingenii infirmitate obrepserunt, ea in margine sunt notata, & quid catholicè sentiendum sit, ostensum est. Hæc autem notæ, quibus asteriscus affixus est, necessariò posthac in omnibus impressionibus apponendæ erunt.

